

Liefde tussen afstand en nabijheid

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

1^e schriftlezing: Hooglied 5,2 - 6,12

2^e schriftlezing: 1 Korintiërs 13

3^e schriftlezing: Johannes 15, 9-17

Inleiding

Liefde kan niet leven van alleen maar nabijheid. Een continue omarming gaat beknellen. Afwezigheid roept verlangen op. Bewegen op de juiste afstand is stimulerend en verrijkend. In de mystiek is dit motief veelzijdig uitgewerkt als het gaat om de liefde tussen een mens en God. Maar de Godsbeleving van iemand als Theresia van Avila staat onvoorstelbaar ver van de beleving van de meeste mensen in de 21^e eeuw. Smachtend verlangen naar de grote Afwezige is heel iets anders dan verlanglijstjes indienen bij een God, die je meent te kennen.

Thema: Liefde tussen afstand en nabijheid.

Gemeente van Christus,

in de eerste preek over Hooglied stelden we vast dat we in Hooglied vooral luisteren naar de stem van een vrouw. We hebben er toen geen aandacht aan besteed dat dit een omstreden stelling is. Het meisje is in het gedicht weliswaar het meest aan het woord. Maar wie schrijft het op en waarom? Er zijn vele antwoorden op gegeven. Het blijft tenslotte een mysterie. Je kunt er, ondanks alle verklaringen, met je verstand niet bij hoe deze overweldigende liefdespoëzie in de bijbel is beland.¹ Ik denk dat de diepere betekenis van de tekst zich pas opent, wanneer wij ons werkelijk openen, met ons hart.

Twee maal is er in Hooglied sprake van een droom van het meisje. Vandaag hoorden we de tweede droom. Het begint met een prachtige zin:

Ik sliep, maar mijn hart was wakker.²

Ik ben even in de verleiding de preek hier te beeindigen. De joods-franse filosoof Emmanuel Levinas was diep getroffen door deze tekst en hij schreef een 'loflied op de slapeloosheid'.³ Anders dan gebruikelijk, kijkt Levinas niet negatief naar de ervaring van zo'n rusteloze nacht, die we denk ik allemaal wel kennen. Hij ziet het niet als verloren tijd. Hij ziet er een stationair moment, een tijdloosheid in, die voor ons een raakpunt met de eeuwigheid kan zijn. We zijn niet voor niets onrustig. Iets houdt ons intens bezig. Juist in zo'n nacht kan de afwezige aanwezig zijn. Juist in zo'n onbewust doorwaakte nacht staat mogelijk een inzicht

van Godswege op het punt om door te breken.

Wanneer het bewustzijn sluimert, bestaat er een kans dat niet de normen van het daglicht, van waken en bewaken spreken, maar dat de stem van de liefde wordt gehoord. Vanuit deze ervaring is het ontwaken, pas echt ontwaken, niet alleen van het lichaam en de geest, maar ook van de ziel. Het is niet toevallig dat juist in 'de droom' engelen van God tot mensen hebben gesproken.⁴

In de beide dromen in Hooglied lijken vooral vrouwelijke verlangens en angsten te zijn verwoord.⁵ Steeds wordt de harmonie van de liefde bedreigd. De geliefden kunnen niet altijd samen zijn in een van de rest van de wereld afgesloten tuin. Na momenten van intense nabijheid, zijn er periodes van afstand of zelfs afwezigheid. Dit is de ellende van de tijd. Hij leek voor de deur te staan. Maar als ze opendoet, is hij weg. Heeft ze het gedroomd? Opnieuw moet zij op zoek en ze gaat er op uit. Maar in tegenstelling tot haar eerste zoektocht, wordt het nu een mislukking. In plaats van gevoelens van harmonie, genegenheid en geluk, is er nu ongeduld, onbegrip en boosheid.⁶ De wachters van de stad en de broers blijken op dat moment voor haar geen betrouwbare beschermers. Plotseling keren de wachters zich ruw tegen het zoekende meisje. Hun zorg betreft immers niet de liefde zelf. Het gaat haar broers er om de eer van de familie te bewaken. Het gaat de wachters om de uiterlijke vormen en de regels van de samenleving. Deze mannen staan symbool voor de moraalridders die het beter weten, maar die de liefde zelf niet kennen.⁷ Figuurlijk zijn er heel veel van die mensen. Maar we kennen ze ook letterlijk. We kennen ook vandaag nog de schrijnende gevallen van eerwraak, waarbij het pal staan van de mannelijke familieleden voor de zogenaamde integriteit van een van de dochters, ineens, bij al dan niet vermeende schending, zich niet tegen het kwaad, maar tegen de geschonden vrouw zelf kan keren. Soms bestaat haar overtreding alleen maar in de verbeelding van een jaloerse broer. Soms is een vrouw verliefd geworden op een man in de ogen van het dorp onwaardig. Soms is zij het slachtoffer van een verkrachting en daarna wordt zij het slachtoffer van de familiegemeenschap die haar uitstoot of erger nog, vermoord. We kennen de gevallen uit India en uit de moslimwereld, maar ook in Nederland komt het voor. Jezus kent, als het er op aankomt, slechts één gebod: heb elkaar lief.⁸

Gelukkig, kennelijk worden de jongen en het meisje herenigd en is er een nieuw moment van nabijheid. Nu is zij het die stukje bij beetje de lof zingt op zijn schoonheid, opnieuw als in een bodyscan van metaforen. Zijn hoofd, zijn ogen, zijn wangen, zijn lippen en zijn armen? zij gaat zijn hele lichaam na in haar geest. En hij zal antwoord geven door haar gestalte te prijzen als een fiere, een prachtige vrouw. Hij komt in zijn enthousiasme beelden tekort. Vertalers hebben hun pennen er op stuk gebroken. Wie bedenkt zoiets?

De te jong gestorven feministische theologe Fokkelien van Dijk geeft toe dat er geen overtuigend bewijs is dat we in Hooglied direct toegang hebben tot gedichten door vrouwen zelf gemaakt.⁹ Maar zij gelooft wel dat de leefwereld van vrouwen heel duidelijk doorklinkt en zij heeft in de Hoogliedteksten wel een, wat ze noemt, 'double voice' aangetoond. De dominante wereld blijft die van de mannen, de wachters, de broers en nee ... ook haar geliefde vriend kan zich daar niet aan onttrekken. De mannennormen worden niet rechtstreeks onder kritiek gesteld. Maar de ruwe behandeling door de wachters van de stad ontmoedigt het meisje niet als het om de liefde gaat. Integendeel, met des te meer vastberadenheid bezweert ze de meisjes van Jeruzalem te blijven zoeken naar haar vriend en hem te zeggen dat zij ziek van liefde is.¹⁰ En dat spreekt boekdelen. Met andere woorden, in een onbetrouwbare wereld, verliest zij haar verlangen niet. Zij wil zich geven, niet voor de eer van de familie, maar voor de liefde. Dit is niet alleen voor vrouwen, maar voor allen, vrouwen én mannen, die in de liefde geloven, een uiterst belangrijk bewustwordingsmoment.

Het smachten door het meisje naar de kussen van de jongen waarmee het Hooglied begint, wordt door de grote christelijke mystici beleefd als een diep verlangen Christus zozeer nabij te zijn dat er geen afstand meer was.¹¹ En dit staat in een boek dat werkelijk bol staat van de zegeningen van de zintuigen. Werkelijk, de hele schepping wordt geproefd, geroken, gevoeld, gezien en gehoord als God als de bron van de pure liefde wordt beleefd. Het verstand, het redeneren, de bezwaren en de kritiek, zij zijn schijnbaar onbewust volkomen op een zijspoor gerangeerd. De hele wereld lijkt met zachte hand te zijn teruggeleid tot een besloten tuin, vol kostelijke vruchten. Dat moet wel het Paradijs zijn en er rest niets dan zich hieraan toe te vertrouwen.

Misschien beginnen er al een paar mensen onrustig te worden. Dat kan immers nooit lang duren en er is altijd het gevaar in zo'n emotionele toestand de kluts kwijt te raken. God zelf tenslotte blijft toch onaanraakbaar. Gaat het in Hooglied werkelijk over God?¹² Verbeeldt je het jezelf niet allemaal?¹³ De gevaren worden ook door de meeste liefdesmystici zelf onderkend. Tegelijk is het verlangen onontkoombaar

en weten zij van geen ophouden, wanneer zij gaan uitweiden over de liefdeslyriek van Hooglied. Ik noem u drie voorbeelden: Martin Luther King, Bernard van Clairveaux en Theresia van Avila.

Aankomende woensdag was het vijftig jaar geleden dat Martin Luther King (1929-1968) zijn beroemde woorden sprak, bij het Lincoln Memorial in Washington, tot de vele duizenden die waren gekomen om te demonstreren voor gelijke burgerrechten en gelijke behandeling van negers in het Zuiden van de Verenigde Staten.

I have a dream that one day this nation will rise up and live out the true meaning of its creed: 'We hold these truths to be self-evident: that all men are created equal.' I have a dream that one day on the red hills of Georgia the sons of former slaves and the sons of former slave owners will be able to sit down together at a table of brotherhood. I have a dream [... that one day even the state of Mississippi, a state, sweltering with the heat of injustice and sweltering with the heat of oppression, will be transformed into an oasis of freedom and justice. I have a dream that my four little children will one day live in a nation where they will not be judged by the color of their skin but by the content of their character. I have a dream today.]¹⁴

King wordt vaak gezien als een mensenrechten activist. Zo zal hij ook deze week wel weer in de media worden herdacht. Hij was echter ook een mysticus, met een innerlijk spiritueel leven ook al kwam dat aan het eind van zijn leven onder grote druk te staan. Vlak voor zijn dood sprak hij deze woorden:

We've got some difficult days ahead. But it doesn't really matter with me now. Because I've been to the mountaintop. I don't mind. Like anybody, I would like to live - a long life; longevity has its place. But I'm not concerned about that now. I just want to do God's will. And He's allowed me to go up to the mountain. And I've looked over. And I've seen the Promised Land. [I may not get there with you. But I want you to know tonight, that we, as a people, will get to the Promised Land. So I'm happy, tonight. I'm not worried about anything. I'm not fearing any man. 'Mine eyes have seen the glory of the coming of the Lord.']¹⁵

Afgelopen dinsdag, 20 augustus, was de feestdag van Bernard van Clairveaux (1090-1153), gebed van de dag.¹⁶ Hij schreef zesentachtig preken bij het Hooglied. En hij is niet verder gekomen dan hoofdstuk 2. Eindeloos bleef hij maar bezig met de kus waarmee Hooglied begint. Voor Bernard stond die ene kust die zo vurig wordt begeerd, symbool voor de eenwording van de ziel met God. Die kus veranderde een mens van een toeschouwer in een deelnemer, van een zoeker in iemand die gevonden heeft, iemand die gevonden wordt. Je verandert van iemand die naar liefde hunkert in een man of een vrouw die bemint.

Deze mystiek, contemplatief van aanleg, leidde geenszins tot passiviteit of afwachten.¹⁷ Hij ontvlamde in liefde voor de kerk en voor de wereld. Actie was het gevolg. Bernard was een energieke man van adellijke afkomst met vele capaciteiten, een echte organisator. Hij hervormde het kloosterwezen van zijn tijd, stichtte de Cisterciënzerorde, preekte de kruistocht met vuur en werd, verrassend genoeg, tenslotte de patroonheilige van de imkers.¹⁸ Wat toch niet zo vreemd is als je denkt aan de ijver van de bijen. Bij de dood van Bernard waren er driehonderd nieuwe Cisterciënzerkloosters in Europa waar naar de door hem geschreven kloosterregel werd geleefd. Ze waren vooral gebouwd in woeste gebieden, bij moerassen en op plaatsen aan de rand van de bewoonde wereld, waar steeds weer nieuwe gronden ontgonnen konden worden.¹⁹ Bernard zag de mens als schepper naast God. Voor hem waren de zintuigen onmisbaar wanneer een mens de liefde van God wilde ontvangen om hem door te vertalen in het leven. Bernard herkent dus in het meisje van het Hooglied niet zozeer de kerk of Maria, maar vooral zijn eigen naar liefde dorstige ziel. God en de mens genieten tezamen van de goede schepping, die de mens mag bewerken en bewaren. Een tekst als ...

Ik pluk mijn mirre en mijn balsem,
ik eet mijn honing uit mijn honingraat,
ik drink mijn melk en mijn wijn ...²⁰

sprak Bernard enorm aan. Hij geloofde dat het zijn taak was als mens om de schepping in deze zin terug te brengen tot het paradijs, door wildernissen in cultuur te brengen en voor bewoning geschikt te maken.

Mijn lief is naar zijn tuin gegaan,
naar zijn balsemtuin beneden.
Daar wil hij weiden,
daar wil hij lelies plukken.²¹

Wat opvalt in de benadering van de liefdesmystiek van Bernard is de volkomen overgave. Die overgave betreft dus de overgave aan God in contemplatie, maar juist daardoor de overgave aan een van God ontvangen taak

in de schepping. Het misverstand zou zijn dat iemand die naar God verlangt zich van de wereld afwendt. Het omgekeerde is het geval. Die houding zien we ook bij Theresia van Avila (1515-1582).

Meerdere keren zegt zij het in haar boekje over het Hooglied en noemt het zelfs 'een groot genoeg': Het niet begrijpen.²² Zij ziet het dus niet als een probleem dat moet worden op gelost. Zij vindt het fijn dat het hier gaat om iets dat ze niet begrijpt. Haar verstand staat erbij stil. Dicht bij God te zijn kan dan alleen maar genieten zijn. Dit besef heel dicht bij God te zijn kan door de mystica zelf niet worden geanalyseerd, doorgrond of worden uitgelegd. Zoiets kan maar kort duren. Dat weet ze zelf ook wel. Het is een totaal-ervaring waar je zelf helemaal mee samenvalt en die niet kan worden ontrafeld. Niemand ook die je mag verplichten het uit te leggen. Juist zodoende zou de betovering direct verbroken zijn. Juist dan zou je meteen weer afstand nemen doordat je naar jezelf gaat kijken.²³ U begrijpt het, we zijn hier ver van onze televisie talk shows waar je met, figuurlijk gesproken, een pistool op de borst, in twee zinnen moet uitleggen waarom en hoe je in God gelooft.²⁴

Ook Theresia is, net als Bernard, helemaal geobsedeerd met het verlangen naar de kus, voor haar dus de kus van God, waar het boek Hooglied mee begint. Zij schrijft:

Het is zodanig één worden met de wil van God,
dat er geen scheiding meer bestaat tussen Hem en haar,
maar dat beiden één van wil zijn.
Niet in woorden, noch alleen in verlangens, maar in daden.²⁵

De kleine gevleugelde liefdesgod Cupido is voor Theresia een engel geworden. Ze sprak van een vurige liefdespijn waarmee een engel haar hart doorboorde.²⁶ Tegelijk voelde ze een hevige pijn én een intense liefde. Fysiek en geestelijk werd één ervaring. Het is een heel kwetsbaar verhaal dat gemakkelijk plat kan worden uitgelegd of belachelijk gemaakt. Maar is dat niet altijd zo als het gaat om je ziel en zaligheid? Volkomen engagement heeft iets teers. Het is veel gemakkelijker zoveel mogelijk op afstand te blijven. Bij Theresia wordt het één en al overgave, zonder reserve. En wat je er ook van vindt, want het zal in de ogen van velen van ons ook iets overspannens hebben, zij heeft zichzelf gegeven aan God, als aan een minnaar. Wie zo vurig bemint, kan ook volkomen terneergeslagen en bedroefd zijn als de geliefde ver weg is. Ook die ervaring kende Theresia.²⁷

Haar nederigheid is, denk ik, oprecht. Maar als ze vrouwen wel héél erg nederig afschildert, proef ik

daarin ook een zekere, mag ik dat zo zeggen, listigheid, om op die manier de stemmen van mannen met kritiek en argwaan onschadelijk te maken.²⁸ Theresia heeft veel kritiek gehad. Net als Bernard was zij een kloosterhervormer. Dat was heel bedreigend voor verschillende gevestigde machten. Voortdurend moest zij op haar hoede zijn. Voor mannen met macht in de kerk, was Theresia geen gemakkelijk personage en dat siert haar.

Zoals altijd, bevinden de toeschouwers bevinden zich op veilige afstand van de Godservaring. Hun eigen liefde wordt niet beproefd. Zij kunnen gemakkelijk kritiseren, vanuit hun leunstoelen in de loge van het theater, of moeten we zeggen vanaf de bank voor de tv, een biertje bij de hand. Zij lijken op die twee oude mannetjes, Waldorf en Statler in de Muppetshow. Terwijl anderen zich afbeulen en, zoals die arme mislukte komediant Fozzie vaak voor gek staan op het podium, maken zij ten koste van de acteurs de ene flauwe grap na de andere en krijgen ze zelfs de lachers om zich heen mee.

Het is in onze tijd onvoorstelbaar moeilijk om met een authentiek verhaal van Godservaring naar buiten te treden. Wie niet deelneemt, maar slechts beschouwt, staat altijd buiten de ervaring. In Rome liepen wij eens toevallig langs een kleine kerk. Daar troffen we een heel bijzonder beeld aan van de heilige Theresia. De grote kunstenaar van de barok, Gianlorenzo Bernini, was diep onder de indruk van haar verhaal. In zijn verbeelding heeft Bernini de spanning tussen afstand en nabijheid, het lijden van pijn en het genieten van het goede in geweldige spanningslijn weergegeven. Als je al die fijne plooien ziet in het gewaad van de heilige is het bijna niet te geloven dat dit een beeldhouwwerk is, uit steen gehouwen. Bernini zelf vond dit zijn mooiste werk. De werkelijkheid en de droomwereld komen in één creatie van schoonheid bijeen.²⁹ Maar het is alsof de beeldhouwer Bernini zelf gêne heeft gevoeld. De intimiteit van de duidelijk erotische onderstroom van de extase van Theresia, die met haar hele wezen hunkert naar Gods liefde, kan eigenlijk niet voor onze ogen bestemd zijn. Zij zelf zou ongetwijfeld enorm schrikken van deze sculptuur. Dit was iets tussen haar en God, waar zij zelf zelfs nauwelijks woorden voor kon vinden, laat staan een beeld in steen dat iedere toevallige voorbijganger zomaar kan bekijken.

Het kunstwerk heeft dan ook veel discussie

opgeroepen.³⁰ Als het ware om te waarschuwen tegen de ongepastheid van deze onderzoekende nieuwsgierigheid heeft Bernini de opdrachtgevers een tribune gegeven. We zien vier mannelijke leden van de familie Coronaro. Het is een gebeeldhouwde loge als in een theater, of moeten we zeggen een veilige skybox in het stadion, hoog verheven boven de wedstrijd. Terwijl Theresia zich door de lans van Gods liefdein haart hart voelt worden doorboord, zitten de mannen te observeren en discussiëren zij over de betekenis van wat daar beneden gebeurt. Zij participeren nergens in. Zij vormen hun opinie en hebben hun mening. Zij lijken op wetenschappers die zichzelf buiten de Godservaring van de ziel als deskundige onderzoekers hebben opgesteld. Bernini lijkt op deze wijze de indringende vraag aan de bezoeker te stellen: Ben jij deelnemer of toeschouwer als het gaat om de liefde van God? Theresia identificeerde zich met Maria. Bernini heeft het goed begrepen. Immers over haar profeteert de oude Simeon, als zij als moeder van Jezus in de tempel staat:

...u [zult] door een zwaard worden
doorstoken. Zo zal de gezindheid van
velen aan het licht komen.³¹

De ijdele mannen van de familie Coronaro zullen wel opgetogen zijn geweest over het kunstwerk waarin zij zelf zo schitterend herkenbaar figureren. Ongetwijfeld was de gelijkenis treffend en werden hun gelaatstreken op deze wijze door Bernini aan de vergankelijkheid ontrukkt. Maar ik geloof niet dat zij begrepen hebben wat, tussen afstand en nabijheid, de betekenis van liefde is.

Amen.

Uitzending en zegen

Als u vanhier gaat, weet dat Gods liefde nooit ver weg is. Soms is het ons gegeven een intens moment van verbondenheid te ervaren. Laten we zo'n moment koesteren als een rijke bron van inspiratie. Soms beleven wij een periode van afstand en kan het bestaan moeizaam zijn. Laat het verlangen nooit sterven, naar het thuiskomen bij God.

De genade van onze Heer Jezus Christus,
de liefde van God,
de gemeenschap van de Heilige Geest,
met jullie allen.

Noten

¹Cf. Matsier, N., *De bijbel volgens Nicolaas Matsier*, Amsterdam 2003, 201-207: 'De aanwezigheid van het Hooglied in de canon is (...) een volkomen raadsel. Want in dit kleine seculiere bijbelboek komt God eenvoudigweg niet voor. De talrijke noten [in de Staten Vertaling, JZ] dienen er dan ook toe om de zuiver liefdeslyriek waaruit het Hooglied bestaat ik zou haast zeggen: weg te canoniseren. Of, om het nog wat oneerbiediger uit te drukken: met behulp van de noten wordt de wezenlijk onbekommerde erotiek van dit boek eens flink in de geestelijke kleren gestoken.' Citaat, ibidem, 201-202. Zie ook: E. Noort, 'Mystiek in het Oude Testament', in: Baers, J.(et al. red.), *Encyclopedie van de mystiek. Fundamenten, tradities en perspectieven*, Kampen/Tielt 2003, 511-520: 'Dat het om oorspronkelijk profane liefdesliederen gaat is onomstreden.' Citaat, ibidem, 516.

²Hooglied 5,2a. Het is de tweede grote focus van Hooglied: Het ontwaken!

³Eigenlijk een hoorcollege, maar het is poëzie: Levinas, E., *God, de dood en de tijd*, vert. van Dieu, la mort et le temps (1993), door C. Quené, Baarn 1996, 356-360.

⁴De Jozefnovelle is rondom dit motief opgebouwd (Genesis 37-50). In het Nieuwe Testament is het opnieuw een Jozef die in dromen aanwijzingen krijgt van God, Matteüs 1-2.

⁵Cf. Dijk-Hemmes, F. van, *Sporen van vrouwenteksten in de Hebreeuwse bijbel*, Utrecht 1992, 132.

⁶M. Dekkers-Dijs, 'Intiem' in: Maas, F. (red.), *De bijbel spiritueel*, Zoetermeer/Kapellen 2004, 327-333, i.z. 331.

⁷Cf. Alter, R., and F. Kermode (eds.), *The Literary Guide to the Bible*, Cambridge MA 1987, 317-318. Het meisje wordt opgesloten door haar broers en moet voor hen werken (1,6), ze wordt veracht door de herders (1,7) geslagen en ontkleed door de wachters (5,7). Hooglied is zeer kritisch over een samenleving die leeft met louter clichés van kuisheid en huwelijksrouw en die de ware betekenis van liefde niet kent en die geliefden die niet aan de norm voldoen te schande maakt. Zie ook het ironische Hooglied 8,7.

⁸Johannes 15,17

⁹In tegenstelling tot Tribble, Ph., *God en sekse gebonden taalgebruik*, vert. van God and the rhetoric of sexuality, door L. Nauts, Hilversum 1988, 138-156, waarin het spreken van de vrouw als direct, dus niet indirect, centraal staat in de analyse. Opvallend: Er is geen vaderstem in Hooglied.

¹⁰Dijk-Hemmes, F. van, ibidem, 129-138, i.z. 136.

¹¹Bishop, C., *Seksualiteit en spiritualiteit*, vert. van Sex and spirit, door M. Heyes en Y. Bentvelsen, Kerkdriel 2004, 86-87.

¹²Matsier, ibidem, 202: God komt niet voor.

¹³Cf. een citaat van Ruusbroec in: Barthes, R., *Uit de taal van een verliefde*, vert. van Fragments d'un discours amoureux, door D. van den Broek, Utrecht 2002, 32.

¹⁴M.L. King, 28 augustus 1963. Het door King geïmproviseerde slot van zijn toespraak (dat hij in feite vaker had gebruikt) maakte de meeste indruk. Iemand attendeerde mij er op dat het Mahalia Jackson was die King had toegeroepen: 'Tell them about your dream, Martin!'

¹⁵M.L. King, 3 april 1968.

¹⁶Cf. Prayer of the Day by Rev.Dr. Michael Ford, August 20th, 2013, <http://www.bbc.co.uk/programmes/b038c5cj>.

¹⁷Cf. S  lle, D., *God is meer dan een man. Feministische theologische teksten*, vert. R. van Hengel, Baarn 1988, 73-76: 'Het toeschouwerstandpunt verlaten'.

¹⁸Day, M., *100 Heiligen*, vert. van A Treasury of Saints door W. Hoving, Kerkdriel 2003, 79.

¹⁹Southern, R.W., *Western Society and the Church in the Middle Ages*, Harmondsworth 1979, 250-259.

²⁰Hooglied 5,1b

²¹Hooglied 6,2

²²Noyen, C. (ed./vert.), *Mystieke werken van Teresia van Avila*, I, *Weg van volmaaktheid / Hooglied*, Gent 1980, Hooglied 1,1.

²³Cf. Vosters, D.A., *Protestantse Nederlandse mystiek*, Amsterdam 1948, 222-223.

²⁴Cf. J. Zeilstra, 'Niet bestand tegen de camera' in: Trouw, 11 januari 2012: 'Het mooie van geloven valt, in tegenstelling tot het lelijke, vrijwel steeds weg in de schijnwerpers van de camera's. Religieuze schoonheid is verbonden met inspirerende momenten wanneer het mensen gegeven is iets van het heilige te beleven. De lelijke kant van religie krijgt teveel aandacht. Dit hangt onvermijdelijk samen met het openbare en op sensatie gerichte karakter van de media.' Cf. Otto, R., *Het heilige, over het irrationele in de idee van het goddelijke en de verhouding ervan tot het rationele*, vert. door J.W. Dippel, Amsterdam 1928. Een mooi voorbeeld van trage televisie met ruimte voor een uitgebalanceerd geloofsverhaal, vind ik in de recente uitzending van het VPRO-programma Zomergasten van 11 augustus 2013, waarin Wilfried de Jong een gesprek had met prof. Beatrice de Graaf als gast. Interessant dat de zomergast van 25 augustus, Wouter Bos, iedere vraag naar al dan niet

persoonlijk geloven geheel van de hand wees.

²⁵Noyen, *Mystieke werken*, I, Hooglied, 3,1.

²⁶‘Ik zag in zijn handen een brede, gouden lans met aan het uiteinde een weinig vuur, meen ik. Hij scheen ze mij een paar maal doorheen het hart tot in de ingewanden te stoten. Bij het terugtrekken ervan was het net of deze mee werden uitgerukt, terwijl ik zelf, vervuld van vurige liefde tot God, achterbleef. De hevige pijn die ik daarbij voelde, deed me zachtjes kreunen (...) Toch was die onuitsprekelijke pijn buitengewoon zoet. Het is dan ook onmogelijk naar het einde ervan te verlangen. De ziel kan met niets minder tevreden zijn dan met God zelf. Dit is geen lichamelijke, maar een geestelijke pijn, al heeft ook het lichaam er enigszins en zelfs opmerkelijk deel aan. Hier heeft een zoet verkeer plaats tussen de ziel en God. Ik smeek Hem het te laten smaken aan ieder, die me van leugen verdenkt.’ Noyen, C. (et al. ed./vert), *Mystieke werken van Teresia van Avila*, 4, *Mijn leven. Autobiografie* (1565) Gent 1984, 306-307: 29,13. Dit is de zogenaamde extase of ‘transverberatie’ van Theresia. Zie ook: http://nl.wikipedia.org/wiki/Extase_van_Theresia. Zie voor een evenwichtige bespreking van deze moeilijke tekst: Steggink, *Aan de bron. Teresa van Avila: vrouw en mystica*, Kampen 1989, 69-74. De door zelf niet in het religieuze ingewijden vaak gepleegde grove reductie tot het louter seksuele wordt hier terecht afgewezen aan de hand van een voorzichtige erotisch symbolistische interpretatie.

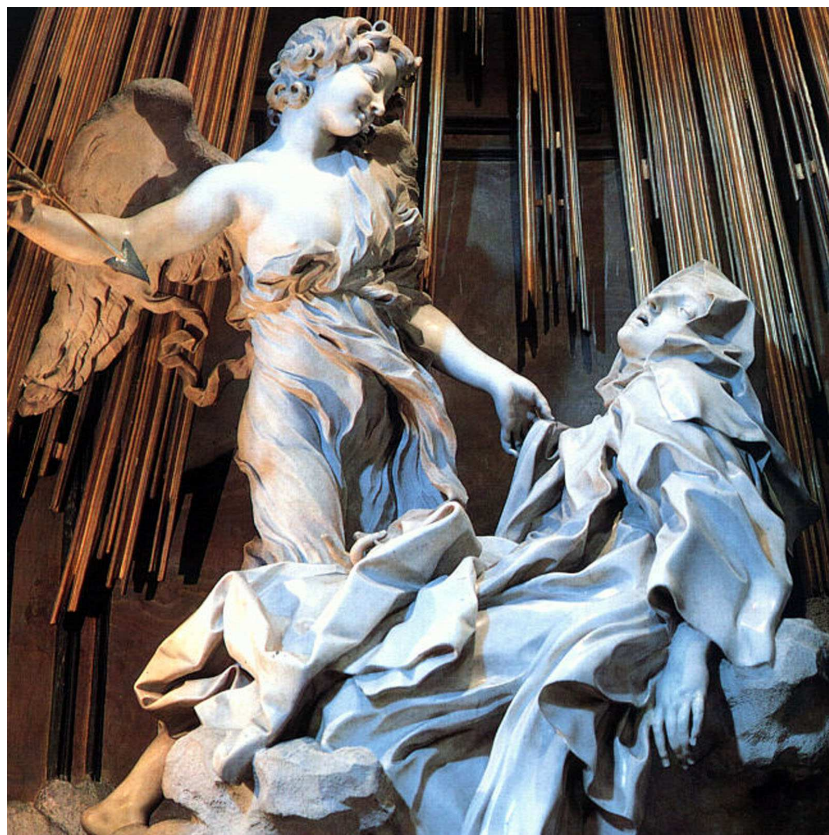
²⁷Natuurlijk zijn er ook geldige psychologische duidingen van de visioenen van Theresia. De Zweedse Sundén bijv. Hij geeft heel overtuigende psychologische verklaringen. Ik geloof overigens niet dat er ten diepste een tegenstrijdigheid hoeft te bestaan tussen een goede psychologische verklaring en een echte Godservaring. Maar daar gaat het me nu even niet om. Cf. Sundén, H., *Die Religion und die Rollen*, Berlin 1966, 57-77.

²⁸Cf. Steggink, O., *ibidem*, 21ff.

²⁹Eco, U. (red.), *De geschiedenis van de schoonheid*, vert. van Storia della bellezza, door Y. Boeke en P. Krone, Amsterdam 2005, 234-235.

³⁰U. Geese, ‘Beeldhouwkunst van de barok in Italië, Frankrijk en Midden-Europa’ in: Toman, R.(red.), *Barok. Architectuur, beeldhouwkunst, schilderkunst*, vert. van Die Kunst des Barock, door J.B. Kanon en D. de Rijk, Groningen 2007, 286-288.

³¹Lucas 2,35

Figuur 1: De extase van de heilige Theresia van Avila, G. Bernini, Kapel van de familie Coronaro, 1647-1652, Santa Maria della Vittoria, Rome.

Figuur 2: Gianlorenzo Bernini Capella Coronaro Loggia of the founders

Figuur 3: Chagall: Songs of songs. 'The Song of Songs II.' Oil on canvas, Marc Chagall, 1957